
VAIŽGANTO KRITIKA „VILTYJE“

Ilona Čiužauskaitė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Antakalnio g. 6, LT-2055 Vilnius

Su 1907–1915 m. ėjusia „Viltimi“ susijęs svarbus Vaižganto kūrybinės veiklos ir gyvenimo etapas. Būdamas vienas šio laikraščio steigėjų ir redaktorių, jis buvo bene produktyviausias jos bendradarbis, spausdinęs savo straipsnius įvairiais visuomeninio ir socialinio gyvenimo klausimais. Bet tai tik vienas iš jo reikimosi spaudoje barų. Vaižgantas negalėjo likti abejingas XX a. pradžioje suintensyvėjusiam lietuvių kultūriniam bei meniniam gyvenimui. Kūrėsi teatro draugijos, buvo suorganizuotos pirmosios dailės parodos, pasirodė modernizmo estetikai atstovaujančių rašytojų kūrinių. Vaižganto požiūris į šiuos reiškinis išryškėjo jo kritikos darbuose.

„Viltyje“ Vaižgantas išspausdino 46 recenzijas ir straipsnius. Iš jų trejetoje aptariamoms lietuvių dailės parodoms, keletas skirta teatrui, aštuonetoje vertinami periodiniai leidiniai, o didžioji dalis (26) yra literatūrinės recenzijos. Tarp jų ir trumpos anotacijos, ir nemaži kritikos straipsniai, kuriuose analizuojami daug diskusijų sukėlę modernistų kūriniai.

Nenuilstantis pozityvių darbų pradininkas¹ Vaižgantas ir literatūroje ieškojo to, kas skatina žmonių visuomeniškumą ir ugdo tautos bei individo kūrybines potencijas. Į literatūrą jis žvelgė iš „tautinio idealizmo“ pozicijų, todėl bet koks kūrinys, turintis tautiškumo aspektą, susilaukdavo jo dėmesio. Recenzuodamas Prano Penkaičio „Kelionės įspūdžius“, Vaižgantas pastebi: „Tuo gi tarpu mūsų literatūra, net ir tokia, kokia ji dabar yra, duoda mums ir daugiau progų pasidžiaugti; ne visos kas metai pasirodančios mūsų knygelės tokie niekai, kad jos neverta nei pasergėti, o ir pasergėjus nebent tik „sausai, katalogo būdu“, anot Vilniškio, tepaminėti. Yra bent kuo džiaugties“².

Daugelis aktyviai kultūrinėje veikloje pasireiškusių rašytojų XX a. pradžioje nuo publicistikos aktualijų rašymo pasuko į literatūrinę kūrybą. Literatūrą imta traktuoti kaip universalesnę prasmę turinčią vertybę. Vaižgantas, pats pradėjęs nuo korespondencijų ir publicistinių straipsnių, suprato literatūros profesionalėjimo svarbą. Jis taikliai apibrėžė XIX a. pabaigos kultūrininkų poziciją sakydamas, kad „papratome „kovoti“ pigiais neišmislingais ginklais – papratome tenkintis greituoju „padrožiamais“, šurkščiai stilizuotais, negiliai sugalvotais, bet geliančiais publicistikos straipsniais, rašomais vien tik tai dienai. Ir raštus, kaip dailės

darbą, buvome štai per tiek laiko kuone visiškai pamiršę, užpakalin nustūmę. Beletristiškai terašė tas, kurs kitaip „kovoti“ nemokėjo. Kad ir Žemaitė su Lazdynų Pelėda³. Vis dėlto Vaižgantas neatskyrė švietėjiškų literatūros intencijų ir transcendentinių jos siekių, ir vertės jam pirmiausia turėjo tokia kūryba, kuri išreiškė tautos dvasią ir buvo subordinuota tautiškumui ar valstybės suverenumui. Manieringos Mykolo Vaitkaus eilės, kuriose kalbama apie amžinąjį grožio idealą, Vaižgantui atrodė „bergždžios“: „Pone Die, susimylėk... Ką čia bemanyti apie tą M.Vaitkų: ar jis pergyvena tragediją tokio gilumo, kad mes nė išmanyti negalime, kad nė vieno drąsaus žodžio ištarti nebedrįsta; ar tai rytiečių nirvanos jau pagautas, nors dar nemiręs, svajotojas, Gimalajų kalnų asketas? Svajoti – nežinia apie ką, ilsėtis – nežinia po ko, džiaugties – nežinia kuo; liūdėti, verkti, skausmą kęsti, – ale vis žodžiais, taip, kad ašara vis dėlto neišriedėtų, skruostai nerviškai nesusirauktų“⁴.

Vaižgantas recenzavo katalikiškos bei tautiškos krypties žurnalus ir laikraščius: „Vaivorykštė“, „Teisybė“, „Draugiją“, „Ateitį“, „Bažnytinę apžvalgą“, „Vairą“. Daugiausia dėmesio skyrė „Vairui“ ir „Vaivorykštei“, suvokdamas šių žurnalų avangardinę reikšmę ir svarbą lietuvių estetinės minties raidai, nes juose buvo „siūloma literatūrai estetinės minties vertės matai, norima atsiplėšti nuo kasdieninės buities podirvio, ieškoma „tautos dvasios“ apraiškų“⁵.

Aptardamas „Vaivorykštę“, Vaižgantas suformulavo ir bendresnę nuostatą, kuria, pasak jo, derėtų vertinti literatūrinio pobūdžio periodinį leidinį. Jis esąs naudingas tiek, kiek didinąs literatūrą, nors jos ir nereformuodamas, kiek naujų plunksnos darbininkų surandąs ir juos į darbą įtraukiąs⁶.

Programiniu laikytinas Vaižganto straipsnis „Ko ieškome dainių veikaluose?“, išspausdintas 1913 m. „Vilties“ priede. Straipsnyje apibrėžiama literatūros kritiko pozicijos svarba, pasisakoma prieš kūrėjo ir kūrinio realijų sutapatinimą, ginamas rašytojo individualybės autonomiškumas. Paskatintas Maironio poemos „Tarp skausmų į garbę“ vertinimų, kuriais daugiausia buvo apibūdinamas ne pats kūrinys, o jo autorius, Vaižgantas juos apibendrino teigdamas, kad visi recenzentai poemoje „ieško maždaug į save panašaus autoriaus“. Taigi visuomenė negalinti susidaryti objektyvesnio vaizdo, nes kritikai iš aptariamo kūrinio „prisipešioja bent kelias dešimtis įvairių įvairiausių posmelių, dievai žino, kokiu tikslu ir kokia proga pasakytų, ir iš tų skutelių, kaip iš įvairių varšų akmenėlių, dirba mozaikinį jo portretą. Per tuos siauručius plyšelius – dainų posmelius nori įlįsti į pačią dainiaus širdies gilumą, ją, nuo dzūkų betariant, iškakėti – pasiekti dugną, zonduoti“. Kritiškai čia vertinamas bandymas izoliuoti kūrėją nuo realybės, eliminuoti jo žmogiškąsias silpnybes bei priskirti tokius nuopelnus, kokių jie nėra verti. Tai, pasak Vaižganto, linkę daryti „žmonės, kurie arba visiškai nenuvokia, arba apsimeta nenuvokiančiais, kas tai yra ir kaip veikia įkvėpimas ir sugebėjimas duoti jam tam tikrą formą. Rašytojų, ypač poetų, raštų niekaip negalima identifikuoti su jų siela“. Tai, ką jie aprašo savo kūrinuose, esą negalima pritaikyti jų pačių gyvenimui.

Šiame straipsnyje Vaižgantas suformuluoja ir literatūros vertinimo kriterijus, iš jų svarbiausiu laikydamas kūrinio naudingumą ir paties kūrėjo parodytą gebėjimą savo mintims ir vaizdiniais suteikti formą. „Kas iš to talento, jei juo apdovano-

tas žmogus pavirsta nerangiu molio Motiejumi?“ – ironiškai klausia Vaižgantas. Todėl jį pirmiausia domina ne pats kūrėjas, o jo „pasergėtos grožybės ar pamokymai“, kurie verčia stebėtis ir ieškoti naujovių.

Savo veikla būdamas pozityvistinės nuostatos žmogus, Vaižgantas ir literatūros kūrinyje ieškojo gyvenimiškų atitikmenų, todėl vertino tuos kūrėjus (ypač Maironį), „kurie galingai šaukė tautiečius į gyvenimo kovą, į kovą su nelabybėmis žmogaus sielos ir kūno“. Literatūros visuomeninė prasmė buvo vienas iš pagrindinių matų, kuriuo Vaižgantas matavo literatūros kūrinio reikšmę.

Vaižgantas recenzavo Kazio Puidos, Pijaus Mičiulio, Kazio Alytos, Gabrieliaus Žemkalnio, Jono Užupio (slp. Šerenga) dramatas. Jis pasirodė esąs išvalgęs dramatos žanro žinovas, daugiausia dėmesio skyręs ne kūrinio siužetui, bet jo struktūrai. Recenzuodamas P. Mičiulio dramą „Sugriuvęs gyvenimas“, Vaižgantas apibendrintai nusako dramatinės kūrybos postulatus, tuo, matyt, norėdamas apsaugoti lietuviškąją dramaturgiją nuo XX a. pradžioje gausiai pradėtų kurti menkaverčių pjesių. Be monologų, kurie pjesę paverčia prozos žanru, jo manymu, „nereikalingi ir per smulkūs nurodymai vaidintojams mažiausio jų gesto, mažiausio sujudėjimo“⁷. Gera pjesė laikytina toji, kur autorius paliekąs vaidintojui laisvę stilizuoti vaidmenį. Kai tokios laisvės nėra, artistams nelieką nieko kito tik kaip gramofonui atkartoti tai, ką liepia dramaturgas⁸.

Vaižgantas suprato, kad realistinės pjesės, kurioms būdinga socialinė ir etinė problematika, kur daugiau pasakojimo, o ne veiksmo, nebetenkina skaitytojo ir scenos žiūrovo. Pats rašęs komedijas, buitines pjeses, jis pasisako už tokią dramą, kur vyrauja ne gyvenimo fotografavimas, bet kūrėjo išmonė: „Taigi, ponai dramaturgai! Susimildami, nesivaržykite „tikrybe“, nežiūrėkite, kas „tikrai“ yra buvę, ką esate matę! Bet stenkitės gudriai pameluoti, kad būtų įdomu, ne šabloniška; gana, kad bus melo galai pasikavoję, kad bus į tiesą panašu. Juk tai tveryba iš nebūta – būta, o ne tardytojo aprašymai“⁹. Čia verta paminėti, kad ir recenzuodamas lietuvių dailės parodose eksponuotus paveikslus Vaižgantas nurodė, jog paveikslams trūksta „artizmo“ ir „originališkumo“, vyrauja „gamtos fotografijos be gilesnių idėjų“¹⁰. Iš dailininkų (Antano Žmuidzinavičiaus, Adomo Varno, Petro Kalpoko) kūrinių Vaižgantas išskyrė Mikalojaus Konstantino Čiurlionio „tvėrybą“, kuri didžiajai visuomenės daliai, įpratusiai matyti gamtos tematikos paveikslus, dar buvo nesuprantama¹¹.

Skirtingai nei K. Puidos apysaka „Žemės giesmė“, jo dramatos „Mirga“ ir „Undinė“ Vaižganto vertinamos palankiai. „Mirgoje“ vyraujantis tėvynės meilės jausmas ir istorinė tematika – tai didžiosios dramatos vertybės, kurios leido Vaižgantui pavadinti šį kūrinį „skaisčiausia pažiba Puidos – autoriaus garbės vainike“¹². Dramos privalumu recenzentas laiko autoriaus gebėjimą ne „fotografuoti“ tikrovę, bet kurti jos meninę viziją. Nors kai kurie jos veikėjai „tikras anachronizmas“, nors ir apstu „kalbos baidykliai“, tačiau svarbiausia yra tai, kai skaitydamas jauti, jog „jausmai sušyla, pajunti, kaip autorius buvo šišo pagautas, kaip inteligentiškai patriotizmą darė paveikslu, kaip dėjo į tą darbą visą „savo“ širdį <...>“¹³.

XX a. pradžioje suaktyvėjus literatūriniam gyvenimui, keičiantis rašytojų kartoms, to meto kritikoje susidūrė įvairios koncepcijos. Nebūdamas kurios nors normatyvinės estetikos griežtas šalininkas, Vaižgantas laikėsi visuomeninių ir es-

tetinių kūrybos vertinimo principų. Vinco Krėvės ir Juozapo Herbačiausko kūrybos apibūdinimas geriausiai įrodo, jog, pritardamas literatūros atsinaujinimo idėjai, jis liko ištikimas realistinio meno nuostatomis: „Mūsų literatūroje dar niekas taip smarkiai, galingai nekalbėjo proza, nei eilėmis, kaip kalba Krėvė. Tiesa, mėgino taip kalbėti Juozas Gerbačiauskis. Gal jam būtų ir sekęsis, kad nebūtų prasimanęs, jog jo minties galybę juoba išreikš aitrus padažas, sudarytas iš neapykantos, pravardžiavimų ir nešvarių keiksmų. Vieną sykį save pergalėjus ir visa tai herojiškai perskaičius, daugiau jau nebeturi jokio noro begrižti. Krėvė tokio padažalo nevartoja ir vis dėlto supurtina skaitytoją audringu savo egoizmu, mišiniu nusiminimų ir vilčių, deistiškų skendimų į gamtą; kai jis svajoja, budėdamas ir sapnuodamas, svajoji ir tu drauge“¹⁴.

Lietuvių autorių dramas Vaižgantas vertino gana kritiškai, parodydamas nemažai kompetencijos ir pagrįstų įžvalgų. To nebūtų galima pasakyti apie jo recenzijas, kuriose aptariamoms žymios dvi ano meto apysakos – K. Puidos „Žemės giesmė“ ir I. Šeinius „Bangos siaučia“. Jas Vaižgantas vertino gana tradiciškai, prioritetą atiduodamas realistinio meno nuostatomis. Todėl jam nesuprantamas ir nepateisinamas K. Puidos siekis kūrinių idėjas reikšti abstrakčiomis sąvokomis ir F. Nietzsche's aforizmų citatomis. Vaižgantas ironizavo jo žongliravimą žodžiais bei sunkiai iššifruojamą „mokytumą“. Už stiliaus rafinuotumą jis pavadino K. Puidą „lietuvišku Zaratustra“ („littauer-Zarathustra“). Nietzsche's mintys ir jo propaguota individo vertė, kuria taip žavėjosi Sofija Čiurlionienė ir Juozapas Herbačiauskas, Vaižgantui, kaip ir Adomui Jakštui, siejosi su arogantiškumu ir ekscentriškumu. Jis prisipažino: „Aš kitą kartą buvau ėmęsis Nietzsche'ą skaityti. Žleberiojau žleberiojau, votulojau votulojau, kaip žalios duonos kąsnį, ir neprarijau. Tad nereikėjo nė virškinti. Pamačiau, jogei mano realės mokyklėlės, nė „simunarijėlės“ nepakanka tokiems autoriams skaityti“.¹⁵ Vaižganto liko nesuprasta ir „Žemės giesmės“ kompozicija, paremta intucijos ir sąmonės variacijomis. Jam atrodė, kad „viskas pradėta ir nepabaigta“. Nauja kūrinių stilistika („stiliaus pretenzijinumas ir ypatingas skyrių antgalvių parinkimas“) Vaižgantui darė „ne tiek nemalonų, kiek juokingą išpūdį“.¹⁶ K. Puida, pasak jo, tik tada imas rašyti taip, „kad nors piršteliu nusilaižyk beskaitydamas“¹⁷, kai pamirštą savo „dekadentišką mandragalvavimą“. Stebėtina tai, kad Vaižgantas, ieškojęs kūriniuose veiksmo ir realių prototipų, nepastebėjo pagrindinio „Žemės giesmės“ veikėjo Oginto praktiškosios veiklos, kurią jis vykdė grįžęs į kaimą.

Praėjusio amžiaus pradžios literatūroje vis didesnis dėmesys skiriamas asmenybei, jos vidiniam gyvenimui. Atsiranda autoanalitinės Jono Biliūno novelės, Julijono Lindės-Dobilo psichologinis romanas „Blūdas“, I. Šeinius apysakų veikėjai, pasižymintys subtiliais nuotaikų niuansais. Recenzuojant pastarojo rašytojo apysaką „Bangos siaučia“, Vaižgantui labiausiai ir užkliūva veikėjų „dirbtinumas“: „<...> visai neapsiriktume: autoriaus daugelyje vietų nemokėta žmonių portretai pilnai aiškiai nupiešt ir visi jų veikimai padaryti nuosekliais ir priežastingais“.¹⁸ Vaižganto teigimu, kūrinys turi būti aktualus, intriguojantis, o jeigu jame nėra „jokių gamtos aprašymų, jokių tragiškų vietų“¹⁹, jis nežadins „susnūdusio“ tautiečio savimonės. Vis dėlto šioje recenzijoje Vaižgantas nebuvo pernelyg kategoriškas – jis pripažino rašytojo teisę į materialaus pasaulio subjektyvizaciją, į indivi-

dualią tikrovės traktuotę: „Ir vis dėlto aš nedrįstu apysakos „Bangos siaučia“ pavadinti psichologiškais absurdais vien dėl to, kad taip rodomi, iš šalies žiūrint, nes tasai „iš šalies žiūrint“ joks parodymas, kad mes teisingai sprendžiame, o ne autorius“²⁰.

Savo tematika ir visuomeninėmis dimensijomis artimiausias iš recenzuojamųjų kūrinių Vaižgantui buvo Vinco Pietario „Algimantas“. Recenzijoje ši apysaka ne tik analizuojama, bet ir ieškoma jos paralelių su kitų literatūrų, ypač lenkų, panašaus pobūdžio kūriniais. Analizuoti V. Pietario „Algimantą“ Vaižgantas pradeda svarstydamas, kodėl dėmesio vertų kūrinių nepastebi visuomenė ir ypač tie, kurie atsakingi už kultūrinę veiklą. To priežasčių esą reikėtų ieškoti dinamiškame gyvenime, kur viską užgožianti politika, padariusi inteligentus „kultūros daltonistais su protų ir jausmų aberacija“²¹.

Apžvelgdamas XX a. pradžios literatūrinį procesą, Vaižgantas apysakas skirsto į istoriškai epizodiškas ir analitiškai psichologiškas. „Pirmąsias, taip mėgiamas per visą šimtmetį“, pasak jo, „dabar šalin atstūmė antrosios“.²² V. Pietario „Algimantą“ Vaižgantas priskiria prie pastarųjų ir dėl istoriškumo kriterijaus, ir dėl to, kad šis kūrinys stiprina silpstančią tautišką dvasią, kuri kosmopolitams esanti visiškai nebesvarbi ir nebeįdomi. Šiuo aspektu „Algimantą“ jis lygina su W. Scotto ir H. Sienkiewicziaus kūriniais. Vaižgantas palankiai žiūri į V. Pietario pastangas parašyti kūrinį, grindžiamą savita senosios Lietuvos vizija. Pozityviais dalykais recenzentas laiko gerai „sumegztą“ „Algimanto“ siužetą ir intrigą, kuri „išvesta su labai didele fantazijos atstanka“²³. Tačiau, jo nuomone, kūrinio autorius stokojęs kritiškos nuovokos, todėl „jo veikėjai beveik niekuo nesiskiria nuo dabartinių žmonių“²⁴. Tarp kūrinio idėjų ir jas realizuojančių veikėjų Vaižgantas išvėlgė didžiulį neatitikimą, už kurį kritiškai vertino jo autorių: „Aprašymai išrodo labai paviršutiniškai; jauti didelį trūkumą smulkmenų, kurios vienos tegali teisingai sustatyti paveikslėlių“²⁵.

Vaižganto kritikos darbai, kuriuose aptariami modernistiniai literatūros, teatro ir dailės reiškiniai, neišlaiko kokių nors griežtesnių žanro reikalavimų. Priešingai, jie dažnai eseistinio pobūdžio, impresionistinės stilstikos ir yra gana modernūs iki tol vyravusios pozityvistinės kritikos kontekste. Tačiau, imant Vaižganto darbų visumą, jie savo stiliumi nedaug kuo skiriasi nuo jo publicistikos, beletristikos ar epistolikos. Aptariamieji darbai – tai ne tik recenzijos, straipsniai, o ir etiudai, kuriuose pateikiami perskaityto kūrinio išpūdžiai, tiesmuki vertinimai nesivaržant „nemokslisčių“ pasakymų ar frazių, artimų šnekamajai kalbai. Visapusiškai išanalizuoti kūrinį juose nėra nesiekama – susidaro išpūdis, kad Vaižgantas skaitytoją nori patraukti ne erudicija ar literatūrine nuovoka, o ekspresyviu, improvizaciniu stiliumi. Retoriškai klausdamas, kas kaltas, kad lietuviai nesidžiaugia tuo, ką yra sukūrę, jis atsako: „Visų pirma, žinoma, patys autoriai (kas gi daugiau?), kam jie neparašo tokių dalykų, kad net pati Čiurlionienė pašokėtų nuo savo sėdynės ir balsiai sušuktų: – Ak...!“²⁶

Recenzuodamas I. Šeinius apysaką „Bangos siaučia“, Vaižgantas prisipažįsta: „Aš ilgai dairiausi į tą didžiulę knygą, pasidraskydamas pažastis: kaip čia ji reiks visa perskaityti“²⁷. J. Šerengos drama „Čigono prieguoda“ pavadinama ne vienadale ir ne drama, bet „trydale“ komedija²⁸. Vis dėlto daugiausia netikėtumo, kur

dera poetinė gaida ir buitiška, šiurkšti užuomina, teikia Vaižganto palyginimai. Aptardamas „Vaivorykštės“ ir „Vairo“ žurnalus, Vincą Mykolaitį-Putiną jis pavadina „karaliumi su skaisčiaja varsa“²⁹. Antanas Kriščiukaitis-Aišbė jam buvo „tyrojo vandens briljančiukas, scenos veikalų dailių dailė“.³⁰ Vaižgantas mėgsta išplėstus, alegoriškus palyginimus. Maironio priskyrimas dainiams jam primena vaizdą, kai „komisija ima jaunikaitį į kareivius: išvelka iš drapanų, pastato prie stulpo ir ima žiūrinėti ir daužyti iš visų pusių“³¹. Kiti dainiai pagerbiami dar prasčiau: „ištiesiama jie ant operacijų stalo ir viešai imama daryti tikra exinteracija“³². M. Vaitkaus eilėraščių rinkinio „Šviesūs krislai“ recenzijoje jis rašo, kad „šimtas „poezijų“ prablizgėjo kaip tikra kalėdinių eglelių natrio šviesa: blizgėdama, sproginėdama, žvaigždėmis spragsėdama, bet nė eglėšakių neuždegdama, nė tau veido, nė akių pagaliaus neišsvilindama“³³. Žodžio rupumas, nevaržoma mintis, grindžiama asociacijomis, atviros ar paslėptos ironijos dozė darė Vaižganto recenzijas netradicines, „nemokslines“ ir piktino racionaliosios kritikos mėgėjus (ypač A. Jakštą). Bet ar tai buvo, kaip teigta, profesinio pasirengimo stoka?³⁴ Veikiau tai liudijo savitą, vaižgantišką mąstyseną, būdingą bet kokiam šio autoriaus tekstui. Nesistengdamas paklusti atitinkamo žanro kanonams, Vaižgantas kūrė stilistiškai neįprastą kritiką, kuri atrodė gana naujoviškai to meto literatūroje. Jis nesiekė pateikti viską apimančių apibendrinimų, tačiau savo minties išraišką, laisvą, dažnai pagrįstą nepikta ironija, išlaikė iki gyvenimo pabaigos. Negailėjo Vaižgantas kritikos ir sau pačiam. Rašydamas apie savo komedijos „Nepadėjus nėr ko kasti“ pastatymą, kurį atliko silpni vaidintojai, ironiškai pastebėjo: „Menkutis tai dalykėlis, daugiau sodžiams tinkas, ne miestui <...>. „Sugriešijau“ išdrįšęs parašyti keletą sceniškųjų vaizdelių – daugiau pasiskaityti, neg vaidinti, kaip tai pasergėjau įžangoje; veik nemačiau jų vaidinant, bet išvydęs ir prideramą „koronę“ gavau. Dievui padedant, gal pasiseks antrą kartą savo dalykų ant scenos nebepamatyti: nebent vėl už kokią „grieką““³⁵.

Vaižgantui svarbos turėjo ne tik recenzuojamojo kūrinio idėjos, tikrovės dimensijos, dariusios kūrinį prieinamą skaitytojui ir visuomeniškai naudingą, bet ir tai, kaip jo autorius sugebėjo įkūnyti savo mintis ir sumanymus. Vaižganto manymu, kūrinio stilius turi būti aiškus, paprastas, siekiantis ne šokiruoti, bet nuveikti skaitytoją apmąstymams. Diduma jo recenzuotų autorių (K. Puida, K. Šeinius, J. Šerenga) už tai buvo neigiamai vertinami. Pabrėžtina, kad Vaižgantas buvo jautrus kalbos dalykams. Recenzuodamas verstinės literatūros leidinius (minėtinos A. Busilo iš anglų kalbos verstos „Artabano dovanos“³⁶), Vaižgantas žvilgsnį nukreipia į jų kalbą. Būdamas vienas iš bendrinės lietuvių kalbos tapsmo amžininkų, liudytojų ir dalyvių³⁷, Vaižgantas dėjosi prie spartesnio šio proceso vyksmo ne tik savo literatūriniais ir publicistiniais, bet ir literatūros kritikos darbais. Aptardamas „Artabano dovanas“, jis stebisi, kaip „Draugijos“ redaktorius, „toks kalbos teoretikas-žinovas, kad liuosai rungčiojasi su pirmaisiais mūsų autoritetais, Jablonskiu ir Būga, praktikoje tos kalbos visai nežiūri kitų raštuose, tik žiūri jos savo raštuose“³⁸. Nepakankamas dėmesys kalbai esąs būdingas ne tik verstinėms knygoms, bet ir originaliajai lietuvių literatūrai. Antai recenzuodamas K. Puidos dramą „Gairės“, Vaižgantas joje nieko pagirtino nematė ne tik dėl menkos dramos struktūros, bet ir dėl prastos lietuvių kalbos: „Gairės“ vienu dalyku pralenkė

kitus raštus „Blaivybės“ varžytynėse – savo stebėtinai originaliai gadinta lietuvių kalba. „<...> medinis, nelygus stilius; mechaniškai, dažnai iš netinkamų žodelių (ne-žodžių) sudėstyti sakiniai; daug žodžių pavartota ne toje prasmėje“³⁹.

„Viltyje“ skelbtuose savo kritikos darbuose Vaižgantas vertino daugiausia į modernizmą krypusių rašytojų kūrybą. Jo santykis su XX a. pradžioje prasidėjusiu lietuvių literatūros modernėjimu nevienaprasmiškas. Tai atspindi „Viltyje“ skelbta jo kritika. Kaip visuomenininkas ir kūrėjas, brendęs dviejų epochų sandūroje, Vaižgantas protegavo visuomeniškai angažuotą, realistinio meno estetiką išpažįtančią literatūrą, tuo pat metu suvokdamas dvasinių bei kultūrinių permainų tautos gyvenime būtinybę, kuri skatino jį priimti tuomet vykstančius modernėjimo procesus. Savo kritikos darbuose „Viltyje“ atmesdamas pirmųjų lietuvių modernistų kūrybos ekstravagantišką, mintį temdančią formą, jos autorių pastangas išsiskirti meninės raiškos neįprastumu, Vaižgantas buvo linkęs pritarti jų dėmesiu „tautos dvasios“ ieškojimams, nes šia dvasia atsiskleidžiantis „lietuviškumas“ jam buvo svarbus literatūros kūrinio vertės matas.

Gauta 2001 11 30

Nuorodos

- ¹ V. Kubilius, *XX amžiaus literatūra*, V., 1995, p. 98.
- ² Pr. Pen-čio „Kelionės įspūdžiai“, *Viltis*, 1913, Nr. 120.
- ³ Ibid.
- ⁴ M. Vaitkus, „Šviesūs krislai“, *Viltis*, 1914, Nr. 11.
- ⁵ A. Vaitiekūnienė, *Vaižgantas*, Vilnius, 1982, p. 68.
- ⁶ „Vaivorykštė“, *Viltis*, 1913, Nr. 90.
- ⁷ P. Mičiulis, „Sugriuvęs gyvenimas“, *Viltis*, 1914, Nr. 7.
- ⁸ Ibid.
- ⁹ „Iš tamsos į šviesą“, *Viltis*, 1914, Nr. 8.
- ¹⁰ Lietuvių ir lenkų dailės parodos Vilniuje, *Viltis*, 1908, Nr. 37.
- ¹¹ Antroji lietuvių dailės paroda, *Viltis*, 1908, Nr. 28.
- ¹² K. Puida, Raštų rinkinys, *Viltis*, 1914, Nr. 19.
- ¹³ K. Puida, „Gairės“, *Viltis*, 1913, Nr. 139.
- ¹⁴ „Vaivorykštė“, *Viltis*, 1913, Nr. 90.
- ¹⁵ K. Puida, Raštų rinkinys: „Žemės giesmė“, *Vilties* priedas, 1914, Nr. 2.
- ¹⁶ Ibid.
- ¹⁷ Ibid.
- ¹⁸ Ignas Šeinius, „Bangos siaučia“, *Vilties* priedas, 1914, Nr. 1.
- ¹⁹ Ibid.
- ²⁰ Ibid.
- ²¹ „Algimantą“ paskaičius, *Viltis*, 1911, Nr. 67.
- ²² Ibid.
- ²³ Ibid.
- ²⁴ „Algimantą“ paskaičius, *Viltis*, 1911, Nr. 68.
- ²⁵ Ibid.
- ²⁶ Pr. Pen-čio „Kelionės įspūdžiai“, *Viltis*, 1913, Nr. 120.
- ²⁷ I. Šeinius, „Bangos siaučia“, „*Vilties*“ priedas, 1914, Nr. 1.
- ²⁸ J. Šerenga, „Čigono prieguoda“, *Viltis*, 1914, Nr. 25.

²⁹ „Vaivorykštė“, *Viltis*, 1914, Nr. 1.

³⁰ „Vairas“, *Viltis*, 1914, Nr. 21.

³¹ Ko ieškome dainių veikaluose?, *Vilties* priedas, 1913.

³² Ibid.

³³ M. Vaitkus, „Šviesūs krislai“, *Viltis*, 1914, Nr. 11.

³⁴ *Lietuvių literatūros kritika*, Vilnius, 1971, t. 1, p. 339.

³⁵ Teatras, *Viltis*, 1909, Nr. 42.

³⁶ „Artabano dovanos“, *Viltis*, 1913, Nr. 122.

³⁷ I. Čiužauskaitė, *Vaižganto publicistikos literatūrinė raiška*, Vilnius, 2001, p. 81.

³⁸ „Artabano dovanos“, *ibid.*

³⁹ K. Puida, „Gairės“, *ibid.*

Ilona Čiužauskaitė

“CRITICAL WORKS OF VAIŽGANTAS’ IN “VILTIS”

S u m m a r y

The paper covers Vaižgantas’ critical works published in “Viltis” in 1907–1915. These are mostly literary reviews, which discuss works of authors representing the trend of modernism. While analysing those works, Vaižgantas singles out important aspects of their style and language and tries to define their place in the evolutionary process of Lithuanian literature in the beginning of the 20th century. However, the aesthetic attitude of Vaižgantas as a critic remains traditional – he is in favour of the literature that stimulates sociability, respect to human and national rights, aesthetics of realistic art.